

Микола Гринько. Самовідчуття духу

Або Микола Григорович Гринько. Дуже ніжний і шляхетний актор та людина. Я його дуже люблю. Неметушлива душа – тонка і багата.
Андрій Тарковський

Кіноактор, народний артист України Микола Гринько.

Микола Гринько, Ролан Биков у фільмі «**Сюжет для невеликого оповідання**». Режисер Сергій Юткевич. «Мосфільм», 1969.

Навряд, чи хтось із радянських акторів удостоювався коли-небудь такого призу, як Микола Гринько на міжнародному кінофестивалі у Венеції за роль американського солдата у фільмі «Мир тому, що входить». Той спеціальний приз називався «За рекламу американського автомобіля «Студебеккер» – нагородою й була власне ця машина. Звичайно, акторові вона не дісталась – у радянському кіно міжнародні призи за фільми чи за акторські роботи осідали у високих чиновницьких кабінетах, щоправда, де опинилося те авто, вже не дізнається ніхто.

«Мир тому, що входить» (1961) поставили Олександр Алов і Володимир Наумов; вони ж спільно з Леонідом Зоріним були й авторами сценарію. Йшлося про останні дні Другої світової: на дорогах війни в Німеччині зустрічаються люди різних поглядів, різного віку й різних національностей. У центрі – образи російських солдатів Ямщикова і Рукавіціна та молодого офіцера Івлева. Якщо в часи Сталіна війну показували як суцільний героїзм і залізну волю до перемоги, то в цій картині органічно переплелось героїчне і побутове, відповідно діяли не залізобетонні переможці, а живі люди. Фільм удостоєно золотої медалі XXII Венеціанського МКФ і премії італійської кінокритики. Італійці поцікавились у радянських режисерів, як їм вдалося заманити у свій фільм американського актора? Ті здивувалися і сказали, що американського солдата зіграв не американець, а

Микола Гринько в ролі Антона Чехова у фільмі «**Сюжет для невеликого оповідання**».

український актор Микола Гринько. Поведінка і манери актора настільки були американськими, що італійці не повірили і побились об заклад, – в результаті Алов і Наумов, як стверджує легенда, отримали ящик коньяку.

Ці режисери познайомилися з Миколою Григоровичем, коли працювали на Київській кіностудії над своїм дебютом – «Павкою Корчагіним». Вони доручили йому невелику роль чекіста. Їх так вразила схожість актора з американською кінозіркою Гарі Купером, чий персонажі ніколи не журились і не відступали перед жодними труднощами, що вони пообіцяли Гриньку запросити його у свій наступний фільм – і слова дотримали.

Гринька побачив у фільмі «Мир тому, що входить» Андрій Тарковський, і той запав йому в душу, й не тільки тому, що нагадував його батька – у ньому він побачив своїх майбутніх героїв. Внутрішня суть благородної людини прочитувалась на виразному обличчі актора. Приступаючи до зйомок «Іванового дитинства», Тарковський доручив другому режисерові Георгію Натансону розшукати цього актора. Тим часом Микола Гринько після гастролей був удома – мав коротку паузу і збирався на риболовлю, де любив проводити вільний час. Та в цей момент до нього додому і завітав Натансон з пропозицією від Андрія Тарковського. Це прізвище акторові нічого не говорило, й він відмовився. І тільки після наполягань і дізнавшись, що зніматимуть біля Канева, погодився – з надією, що зможе вільний від знімання час використати для риболовлі. Без будь-яких проб знявся він у ролі полковника Грязнова, того самого, який відправляє хлопчину в тил, в суворовське училище,

а Іван категорично не погоджується, аргументуючи відмову тим, що на фронті він потрібний як розвідник і що полковник, зрештою, йому не батько. У вольових наказових інтонаціях Грязнова прочитується людська доброта – інакше дитина не насмілилась би сперечатись. Саме знімання акторові не дуже сподобалось, але коли він побачив готовий фільм, був вражений і бідкався: як він не розгледів цього режисера?

Тридцятисемирічний дебютант

Микола Гринько прийшов у кіно в досить зрілому віці, коли йому вже було 37 років, і надійно укоренився – цьому сприяли кіногенічна зовнішність, стримана інтелігентність і акторський талант. Його називали актором європейської культури. Українські режисери запрошували його досить часто, хоча головні ролі доручали зрідка. За тридцять років він знявся у 150 (за деякими даними, в 180)

В. Волков, М. Гринько у фільмі «Загибель ескадри». Режисер Володимир Довгань. Кіностудія ім. О. Довженка, 1966. Фото надане Національною кіностудією ім. О. Довженка.

фільмах. Українських, російських, білоруських. Знімався також у Болгарії, Чехословаччині, Німеччині, Норвегії. Народився майбутній актор у Херсоні, за документами: 22 травня 1920 року (нещодавно з'явилося повідомлення, що фактичний його день народження у квітні 1921-го). Родина була акторська: батько, Григорій Іванович, – актор, а з 1923 року художній керівник Первомайського пересувного робітничо-селянського театру. Мати, Лілія Каземирівна Броневська, – заслужена артистка УРСР, провідна акторка, а згодом асистент режисера в Запорізькому театрі. Батьки розлучились.

Отже, акторський дар у Миколи Гринька – спадковий. Але прямий шлях до мистецтва перервала військова повинність. 1940 року його мобілізували в Червону армію, в батальйон аеродромного обслуговування 8-ї гвардійської дивізії авіації далекої дії. Всі чотири роки війни перебував у діючій армії: стрілець-радист, механік авторемонтної майстерні. Гвардії старшина. Нагороджений медалями, а

1985 року – орденом Великої Вітчизняної війни II ступеня. Акторський хист проявився і в час війни: організував у дивізії художню самодіяльність, а 1943 року його призначили начальником офіцерського клубу дивізії.

Після війни приїхав у Запоріжжя до матері. З 1946 року працював помічником режисера й актором Запорізького драматичного театру, закінчив акторську студію при цьому театрі. В 1955 році в його житті відбулися суттєві зміни: разом зі своїм партнером Григорієм Антоненком він переїжджає до Києва і стає актором, а згодом і художнім керівником Київського симфонічно-джазового естрадного оркестру «Дніпро». Обоє виступали дуєтом у комедійних та пародійних ролях. За спогадами дружини, вони працювали естрадними артистами спершу на естраді, потім в «Укрконцерті», і їхні виступи мали неабиякий успіх. У Миколи Гринька в сенсі творчості була дуже неспокойна натура – йому повсякчас праглося чогось нового. Й це нове досить скоро настане: 1963 року його зараховують актором кіностудії ім. О. Довженка.

В оркестр «Дніпро» після консерваторії прийшла працювати скрипалька Айша Чулак-Огли. Зблизила їх розмова про аргентинську стрічку «Моя бідна лоба мама» (1948). У розмовах з'ясувалося, що в них багато спільних зацікавлень – у мистецтві, в житті, одне слово, що вони – споріднені душі. Дівчина була на дванадцять років молодшою. «Тоді це відчувалося, – згадувала Айша. – Я його навіть трохи боялася. Але потім ми заговорили. А почалося все з картини «Моя бідна лоба мама». Цей фільм на нього дуже подіяв. Ми раптом розговорилися, і щодо цієї картини у нас збіглися думки. Після розмови я його більше не боялася. Потім ми з ним дуже багато розмовляли. <...> Він був чарівним, азартним чоловіком. Його зрілість не мала віку, а душа була молодша за мою»¹. Вони одружились – у Миколи Гринька облаштувалося особисте життя, кохання поєднало їх назавжди.

В Україні йому випало грати різноманітні ролі у фільмах Київської та Одеської кіностудій: Іваненко («Мовчать тільки статуї», 1962), комісар («Загибель ескадри», 1966), директор школи («Явдоха Павлівна», 1967), Комаровський («Нічний мотоцикліст», 1972), завуч вечірньої школи («Щовечора після роботи», 1973), Нікін («Ярослав Мудрий», 1982). Як у російських, так і в українських фільмах акторові талантило на ролі військових чинів високих рангів: генерал Петров («Море у вогні», 1972), полковник Корній Корнійович («Полковник у відставці», 1975, «Ленфільм»), командир частини («Аги-бати, йшли солдати...», Александров («Тимур і його команда», обидва – 1976), головна роль у «Чеканні полковника Шалигіна» (1981). У чехословацькій військовій драмі «Звільнення Праги» (1976) зіграв генерала Бредлі, одного з головних командирів Армії США у Північній Африці та Європі в час Другої світової війни: як бачимо, від американського солдата 1961 року актор «дослужився» до генерала. Охоче запрошували Ми-

¹ Айше Чулак-Огли-Гринько: «Його помітили відразу» // Українські обличчя кіно й театру / Упоряд. Л. Брюховецька. – К.: Задруга, 2012. – С. 127, 129.

колу Гринька й на ролі вчених – у світі науки він був «своєю людиною», тому професорів у його акторському послужковому списку не менше, ніж полковників: професор Смелков («Пропала експедиція», 1975), професор («Сталкер», 1979), професор Громов («Пригоди Електроніка», 1979), професор («Прискорення», 1983). Схожими цих персонажів не назвеш, актор щоразу був неповторний – і не тільки тому, що драматургія це диктувала й фільми дуже різні – і за сюжетами, і за жанрами. Гринькові легко давалося перевтілення, він знаходив порозуміння з режисерами. У фільмі знаменитого Олексія Германа «Двадцять днів без війни», де дуже важлива психологічна вірогідність, зіграв письменника В'ячеслава. Однак широко відомим став завдяки участі в п'яти фільмах Андрія Тарковського, а також роботою у фільмі Сергія Юткевича «Сюжет для невеликого оповідання». Ці роботи потребують детальнішої уваги.

Разом із Андрієм Тарковським

В «Івановому дитинстві» (1961) Гринько, як уже мовилось, грає військового, полковника Грязнова. Не батька, але до певної міри й батька, адже його герой в екстремальних умовах опікується долею хлопчика Івана. Спокійний і врівноважений персонаж, який як справжній гуманіст розуміє, що дитині не місце на фронті, що її треба відправити в тил, у суворовське училище. Тільки переконати хлопчину йому не вдається – Іван тікає назад на фронт. Микола Гринько, якому випало воювати, уособлює у фільмі чесних і мудрих офіцерів, які в найтяжчих умовах не забували про цінність людського життя. А тема мудрого батьківства і надалі успішно розвиватиметься в його акторській біографії.

Тарковський належно оцінив українського актора, його стриманість, толерантність, аристократизм. Він запросив його у наступний фільм «Андрій Рубльов», доручивши роль сподвижника Рубльова, іконописця Данила Чорного. Данило високо цінує талант Андрія, дуже радий його визнанню, це справжня людина, яка дарує щастя взаєморозуміння. На відміну від Феофана Грека, з яким Андрій сперечається, кому служить їхнє мистецтво, Данилові Андрій говорить про те, що його мучить, що не дає творити. «Андрій Рубльов» – глибоке і пристрасне проникнення в національну історію. Акторам потрібно було відчувати себе природно в цьому натуральному матеріальному світі: відбувалося, як писав Віктор Божович, «психологічне зближення теперішнього з минулим, їхнє спресування в єдиному мисленному просторі». У фільмі, завдяки зусиллям режисера, оператора, акторів, сконцентрована енергія подолання часових дистанцій, коли далеке стає близьким.

У «Солярісі» за твором Станіслава Лема Гринько зіграв батька головного героя Кріса Кельвіна (Донатас Баніоніс). Роль знову таки невелика, але важлива. Герой Гринька – немов константа: він уособлює вічні цінності – любов, всепрощення, милосердя. Тарковський за допомогою виразності Гринька-батька відтворює мізансцену повернення блудного сина з картини Рембранта. «У всіх картинах, що я

Микола Гринько – Никон у фільмі «Ярослав Мудрий». Режисер Григорій Кохан. Кіностудія ім. О. Довженка, 1982.

робив, – зазначає Андрій Тарковський, – мені завжди була дуже важлива тема коріння, зв'язків з батьківським домом, з дитинством, із Землею»². Усе це є в образі шляхетного батька. Андрій Тарковський цінував актора за вміння мовчати на екрані – це вдається далеко не кожному акторові. У «Дзеркалі» (1974) в Гринька невелика роль директора друкарні, в якій працює мати головного героя. 1979 року Тарковський знімає двосерійний фільм «Сталкер» за романом Аркадія і Бориса Стругацьких «Пікнік на узбіччі». Йшлося про аномальне місце – кімнату, в якій нібито сповнюються всі найпотаємніші бажання. Саме туди прямують троє – професор, письменник та їхній провідник-сталкер. Але зона має загрозливий вигляд. Це зона-молох, що виконує функцію безжалісного детектора брехні. У фільмі звучала тема людської гідності, а також тема людини, яка страждає через брак власної гідності. Режисер радикально переосмислив літературний твір. У Стругацьких сталкер – мародер Зони, в Тарковського, за словами Віри Шитової, він стає її апостолом, «веде сюди заблудли, нещасті душі, щоб збулись їхні найпотаємніші бажання»³. Коли вийшов фільм, Зона була припущенням, а в квітні 1986 року стало зрозуміло, що це пророцтво. Сталкер досить довго веде двох – професора і письменника – до запо-

² Тарковський А. Закарбований час / Перекл. з рос. – К.: Альтерпрес, 2011. – С. 200.

³ Шитова В. Путешествие к центру души // Мир и фильмы Андрея Тарковского. Размышления, исследования, воспоминания, письма. – М.: Искусство, 1991. – С. 143.

вітної кімнати. Професор, як з'ясується, мав на меті не загадувати бажання, а знищити кімнату, він приніс у зону в рюкзаку створену ним разом з колегами потужну бомбу. Свій намір він мотивує прагненням попередити здійснення небезпечних підсвідомих бажань, які можуть призвести до загибелі людства. Сталкер переконує його, що знищувати кімнату не можна, інакше люди втратять надію, яку і давав їм Сталкер, приводячи в Зону. У фільмі звучить ностальгія за втраченою душею, страх перед порожнечою власного життя із втраченою вірою. Саме тому Тарковському потрібні були актори, здатні передати його світовідчуття: Олександр Кайдановський – сталкер, Микола Гринько – професор, Анатолій Солоніцин – письменник. Професор шукає раціональне пояснення феноменам, що їх він змушений спостерігати. Цей образ уособлює таку філософську категорію, як науковий матеріалізм.

Микола Гринько писав: «Я пригадую, як Стругацькі на прем'єрі “Сталкера” говорили глядачам: “Не вірте титрам, ми не сценаристи, це все він – один”. Справді, “Сталкер” переписувався разів десять. Тарковський міг зранку прийти на зйомку і сказати помрежу: “Машо, поки панове актори переодягаються, дай їм почитати новий сценарій. Нехай познайомляться з новим текстом”. Коли він встигав переписувати? Ночами?»⁴. Така робота з акторами вимагала від них не тільки професіоналізму, а й особливої чутливості. Хоча в цьому фільмі актори відійшли на другий план, порівняно з візуальною складовою фільму.

Фільм давався дуже важко. Коли завершили знімати, лабораторія «Мосфільму» зіпсувала плівку. Тож довелося все перезнімати (Держкіно СРСР збільшило фінансування). Місце для знімань зони знайшли в Естонії, за 25 кілометрів від Талліна, де була покинута електростанція на річці Ягала. В місцевості, де відбувалися зйомки, у воду скидав відходи целюлозний комбінат, через що річка і ліс сильно постраждали, але картини мертвої природи ідеально вписалися в апокаліптичний відеоряд фільму. Ці відходи нищили не тільки довколишнє середовище, а й людей. Ціною цього стало здоров'я акторів і режисера. Першим полатився актор Анатолій Солоніцин – помер 1982 року. Наприкінці 1986 року помер від онкологічного захворювання Андрій Тарковський, а в 1989-му після тривалої, також онкологічної, хвороби відійшов у засвіти і Микола Гринько.

Неймовірна схожість

Якщо в Тарковського ролі Миколи Гринька сповнені драматизму і трагічного світовідчуття, то зовсім іншим світовідчуттям сповнений його головний персонаж фільму «Сюжет для невеликого оповідання». Ні, для радісно-оптимістичного підстав не було, адже обнадійливі стосунки Чехова з Лікою Мізіною, зрештою, зазнали краху, а прем'єра в Александринському театрі його першої п'єси «Чайка» з тріском провалилась. Та невдалий роман з кра-

сунею і провал вистави не сприймаються як крах – сенсом його життя була літературна творчість, а також його, лікаря за фахом, діяльна, негучна любов до людей.

Текст і діалоги фільму «Сюжет для невеликого оповідання» Леонід Малогін, автор п'єси «Насмішкуйте моє щастя», написав за документальним епістолярієм. Наскільки можливо це в ігровому кіно, факти і події відповідають істині. Роботу над фільмом Сергій Юткевич почав 1969 року, і це було спільне виробництво СРСР і Франції. Назву взято із тексту Чехова. Як відомо, прототипом Ніни Зарічної, героїні його «Чайки», була Ліка Мізінова (у фільмі в цій ролі – французька акторка російського походження Марина Владі). З Лікою, яка працювала в школі разом із Марією, сестрою письменника, той познайомився в 1889 році, зустрічався і листувався впродовж дванадцяти років. У фільмі йдеться про їхній тривалий роман, що, попри взаємність, не знайшов завершення.

На роль Чехова режисер обрав Миколу Гринька. І в радянському кіно сталася сенсація – цей кіноактор вразив неймовірною схожістю з видатною людиною, образ якої створював.

М. Зінов'єв під час зйомок фільму вів щоденник. Він пише: «Кілька років тому, – розповідав Юткевич, – у фільмі Олександра Алова і Володимира Наумова “Мир тому, що входить” мені сподобався виконавець епізодичної ролі американського солдата. Я навіть подумав – такий він був достовірний, – що це американський артист, але потім з подивом дізнався, що це український. Він привабив мене своєю дивовижною пластичністю, яку я завжди вважав дуже важливою в акторові. Потім я побачив його в зовсім іншій ролі – руського монаха, вихідця з мужиків. Це ще більше зміцнило мій інтерес, й особисте знайомство показало, що я справді зустрів актора, який не тільки чудово володів майстерністю, а й розумного, мислячого, здатного до відтворення високого інтелекту. Така передісторія запрошення у фільм київського кіноактора Миколи Гринька.

Річ навіть не в точній портретній відповідності, хоча вона, звісно, відразу ж пом'якшує упередження, яке, мабуть, завжди відчуваєш, коли доводиться порівнювати обличчя людини, що реально існувала, відтворене власною уявою, з обличчям загримованого актора, що спирається на свої ж індивідуальні уявлення. Коли я познайомився з Миколою Гриньком і подолав неминучий, очевидно, шок – результат зіткнення стійкого “чеховського” стереотипу з тим, як говорив, ходив, жестикулював, сміявся актор, то звання до Гринька-Чехова зробилось для мене процесом не тільки швидким, а й надзвичайно цікавим.

А в українському журналі «Новини кіноекрану» зафіксовано відгук про Миколу Гринька його партнерки по фільму Ії Саввіної:

«– Це ваш брат, – сказали мені, – Антон Павлович Чехов. Він же Микола Григорович Гринько.

Так ми познайомилися. Перша реакція – здивування.

– Послухайте, як же поруч із вами існувати в кадрі? Ви ж довгий-предовгий.

Гринько ніяково посміхнувся, сів на стілець. Я стала по-

⁴ Цит. за: Сталкер // Вокруг кино. – <https://www.vokrug.tv/product/show/stalker/>

руч – і ми виявилися майже однаковими на зріст. Грумер на вибухнула реготом, а найбільше, мабуть, сміялися ми з Миколою Григоровичем. Він одразу став усім нам симпатичним і ніби давно знайомим.

І ось артист, загримований, одягнений, виходить у знаменитому чеховському пенсне. Господи! До чого ж схожий! Жартома казали: “Більше подібний до Чехова, ніж сам Антон Павлович”. Я забула про предмет занепокоєння – зріст, таким гарним, вишуканим був артист. Таким пластичним! Ми замилювалися ним. Милувалися тим, що в акторі не було й тіні пози, самозакоханості. Це була витонченість добре вихованої, дуже скромної людини. Не лише тому, що його зобов’язував до цього великий прообраз, – це було сутністю самого актора. Я ніколи не зустрічала митця такої сором’язливої скромності, ненав’язливості, тактовності»⁵.

У фільмі немає лінійного сюжету, події подано в ретроспекціях. Гру Гринька можна назвати ідеальним перевтіленням. Крім абсолютної зовнішньої подібності, поєднання доброти з теплою іронією, що світиться в очах, худе обличчя, висока тонка постать. Актор показав високу якість акторської роботи в складних епізодах, де Чехов постає не славетним генієм, а людиною, якій боляче. ...З поїзда сходить Ліка Мізінова – вся в білосніжному одязі, налаштована сприймати життя як суцільну радість, а погода дощова, дорогу від станції до дачі Чехова в Мелехово розвезло, туди можна дістатися тільки верхи на коні, ні дощ, ні розмокла дорога її не влаштовують, і вона повертається до міста, де її вишуканий святковий одяг та оптимістично радісний настрій будуть доречні...

На зйомки зі своїм чоловіком їздила й Айше. Вона згадувала: «Знімали швидко, точно, без нервів. Додому Микола приїжджав і зовнішньо, і внутрішньо іншою людиною. Очі видавали присутність у ньому двох життів... Мені важко це пояснити, але коли картину було закінчено, він сам зізнався: “Ти знаєш, я ще не можу дивитися очима Гринька... Я ніяк не можу повернутися до себе!”»⁶.

Епілог

Микола Гринько – актор універсальний. Як легко він ставав людиною якого завгодно роду заняття, так само невимушено ставав він персонажем якої завгодно національності. Його ж українська сутність проявилась, зокрема, у фільмі Сергія Параджанова «Тіні забутих предків» (1964). Роль ватага на полонині не належить до головних, він з’являється в кількох епізодах, коли головний герой Іван Палійчук заробляє на прожиття пастухом на полонині, і під час похорону Івана. Але уважний погляд режисера вгледів у Гриньку гуцула. І справді, грим (вуса, відповідна зачіска) відчутно змінюють його зовні, але внутрішня суть

Костянтин Степанков, Микола Гринько у фільмі «Пароль знали двоє». Режисер Микола Літус. Кіностудія ім. О. Довженка, 1985. Фото надане Національною кіностудією ім. О. Довженка.

та сама: він перевтілювався у працювиту, уважну до інших людину, що дбає і про людську худібку, і про овечий сир, і про ватру, яку треба берегти від бурі й дощу. А розказана ним легенда і слова «Чому ти бай не женеш, високий Бескиде?» вимовлені так правдиво, що міцно осідають у пам’яті глядача. І його обличчя, і голос – це суцільні доброта і світло. Можливо, Параджанов узяв його на противагу Мольфару, щоб показати працювистість і доброту гуцулів. З роками фільм не старіє, навіть навпаки. І значною мірою завдяки чудовим акторам, серед яких і Микола Гринько.

Для багатьох радянських глядачів (особливо юного віку) він запам’ятався як тато Карло з фільму «Пригоди Буратіно» за мотивами казки Олексія Толстого (режисер Леонід Нечаєв, «Білорусьфільм», 1975) і професор Громов з трисерійного телефільму «Пригоди Електроніка» (режисер Костянтин Бромберг, Одеська кіностудія, 1979). Образ актора міцно асоціюється з батьківством ще й завдяки цим дитячим стрічкам – тільки в цих казках діти змайстровані умінням його персонажів і, звісно ж, фантазією авторів фільмів. У першому випадку шарманщик тато Карло вистругує Буратіно з дерев’яної колоди, в другому професор створює робота й називає його Електроніком.

Микола Гринько – актор негучний, але промовистий. Хтось із нинішніх дотепників назвав його «інтелігентом радянського кіно», й треба сказати, що це так і є. Хоча він знімався дуже багато, та все-таки його талант кінематограф використав не повністю. Шкода, що він пішов передчасно, але треба радіти, що він залишив по собі таку вагому і яскраву, таку насичену і різноманітну спадщину. Похований він на Байковому кладовищі, стараннями і коштом Айші Чулак-Огли-Гринько на його могилі споруджено чудовий пам’ятник, а на фасаді будинку, де він жив, встановлено меморіальну дошку. Дружина охоче розповідала про свого чоловіка в документальних стрічках, йому присвячених, відповідала на питання журналістів та істориків кіно, які досліджували творчість актора.

⁵ Саввіна І. Микола Гринько // Новини кіноекрану. – 1974. – №1. – С. 16–17.

⁶ Айше Чулак-Огли-Гринько: «Його помітили відразу» // Українські обличчя кіно й театру / Упор. Л. Брюховецька. – К.: Задруга, 2012. – С. 130.